

1 אותה העיר שלא ירד בה הגשם מתענה ומתענה, וכל הערים
2 כביביותיה מתענות ולא מתענות, שאמנם לא עליהם נגזרה
3 הגזירה, אולם מתוך שבני אותה העיר יבואו לקנות בהם תבואה
4 יהיה אף בהם מחסור. רבי עקיבא אומר, הערים סביבה מתענות
5 ולא מתענות.

6 וכן עיר שיש בה דבר – מגפה, או מפלה – שנופלים חומותיה
7 ובנייניה החוקים, אותה העיר מתענה ומתענה, וכל כביביותיה
8 מתענות ולא מתענות. רבי עקיבא אומר, מתענות ולא מתענות.
9 מבררת המשנה: איזהו דבר – בכמה מתים הרי זה דבר. מבארת
10 המשנה: עיר המוציאה חמש מאות רגל – שדרים בה חמש מאות
11 אנשים, ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה – אדם
12 אחד בכל יום, הרי זה דבר. פחות מכאן – מתו פחות אנשים, או
13 שמתו שלשה אנשים אך לא בשלשה ימים, אין זה דבר.

14 על צרות אלו מתענים ומתענים בכל מקום ששומעים עליהן, על
15 השדפון – רוח מזרחית המקלקלת את התבואה, ועל הדיקון – חולי
16 בגופם של בני אדם, ועל הארבה ועל החסיל – מיני חגבים
17 שאוכלים את התבואה, ועל החרה רעה שהורגת את האדם, ועל
18 החרב – חיילים ההורגים לחרוג בני אדם, מתענים עליה – על כל
19 אחת מצרות אלו, מפני שהיא מכה מהלכת – מתפשטת, ועלולה
20 להגיע לכל מקום.

21 מעשה שירדו וקנים מירושלים לעריהם שבארץ ישראל, ונזרו תענית
22 על שנתה בשטח קטן של שדה שגודלו כמלא פי תנור מכת שדפון
23 באשקלון. ועוד נזרו תענית על שאכלו ואכיל שני תינוקות בעבר
24 הדיקון. רבי יוסי אומר, לא על שאכלו ואכיל תינוקות גזרה, אלא על
25 שנתה הזאבים בעיר, שמאחר ואין דרכם להראות בעיר צריך
26 להתרות על כך.

27 על צרות אלו מתענים אף בשבת, על עיר שהקיפה נזרים להלחם
28 עמה, או נהר שעלה על גדותיו והולך לשטוף את השדות והבתים,
29 ועל הקפינה המיטלטלת ומיטלטלת בים ועומדת להיטבע. רבי יוסי
30 אומר, מותר להתרעע עליהן בשבת רק לעזרה – לקרוא לבני אדם
31 שיבואו לעזרתם, ולא לצעקה – להתפלל על כך, לפי שאיננו
32 בטוחים שתועיל התפילה. שמעון התימני אומר, אף על הדיקון
33 מתענים בשבת, ולא חזרו לו חכמים שיתרעעו על כך אף בחול.
34 על כל צרה שלא תבא על הצבור – שבאה חלילה על הצבור
35 והמשנה נקטה לשון סגי נהור, מתענים עליהן בחוצרות, חוץ
36 מרוב גשמים – מגשמים שירדו יותר מכדי צורכם ויש בהם טורח
37 לבריות, לפי שהגשמים טובה לעולם ואין מתענים על רוב טובה.
38 מעשה בשנת בצורת שאמרו לו לחוני המעגל, התפלל שירדו
39 גשמים, ומכיון שהיה בטוח שתתקבל תפילתו וירדו גשמים לרוב,
40 אמר להם, צאו והקניסו תנורים פסחים מן החצרות לבתים, בשביל
41 שלא ימוקו – ימחו מרוב הגשמים שעתידיים לרדת, כיון שהיו של
42 חרס. התפלל ולא ירדו גשמים. מה עשה, ענ עונה – רשם בקרקע
43 צורת עיגול, ועמד בתוכה, ואמר לפניו, רבונו של עולם, בניד שמו
44 פניהם עלי שאני כן בית לפניך שנכנס ויצא בלא רשות, נשבע
45 אני בשמך הגדול שאני זו מכאן – מתוך עיגול זה עד שתרחם על
46 בניי וירדו גשמים. התחילו גשמים מנמנים – יורדים טיפות טיפות,
47 אמר חוני המעגל, לא כך שאלתי כשיבקשתי על הגשמים, אלא
48 גשמי בורות שיחין ומערות – גשמים שיורדים בשפע ויכולים
49 למלאות את הבורות במים. התחילו לירד גשמים – בחזק מדאי,
50 אמר חוני המעגל, לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון כרבה ונרבה
51 שיורדים בעין יפה. ירדו כתיקון – באופן ראוי וממוצע, ולא פסקו
52 הגשמים לירד והתרבו המים במקומות הנמוכים, עד שיצאו ישראל
53 מירושלים להר הבית שהוא גבוה מכל ירושלים מפני הגשמים. באו
54 ואמרו לו לחוני המעגל, בשם שהתפללת עליהם – על הגשמים
55 שירדו, כך התפלל שילכו להן. אמר להם, צאו וראו אם נמחית אכן
56 הפועל – אם כיסו הגשמים את האבן הגדולה בה היו מוצאי

57 האבדות מכריזים על שמצאו, שאין הגשמים יכולים לבסותה,
58 והתכוין לדחותם ולומר שאין לבקש להפסיק רוב טובה. שלח לו
59 שמעון בן שמח שהיה אב בית דין, ואמר לו, אלמלא חוני אהה
60 שיצא שמך בגדולה ובחשיבות, נזרתי עליך נידוי, לפי שהטריח
61 לפני המקום כמה פעמים ואמר 'לא כך שאלתי'. אבל מה מעשה
62 לך שאתה מתחפא – חוטא לפני המקום ואף על פי כן עושה לך
63 רצונך, ככן שהוא מתחפא על אביו ועושה לו רצונו, ועליך תתנבא
64 אומר (משלי כג כח) 'ישמח אביו ואמך ותגל יולדתך'.

65 המשנה מבארת ההלכה כשירדו גשמים ביום התענית: (מתני') היו
66 מתענים וירדו להם גשמים באמצע התענית, אם קודם הנץ החמה
67 ירדו, לא ישלימו את התענית עד הלילה, שעדיין לא חלה עליהם,
68 ואם ירדו לאחר הנץ החמה שכבר חלה התענית, ישלימו אותה. רבי
69 אליעזר אומר, אם ירדו קודם חצות לא ישלימו, שעד חצות זמן
70 אכילה הוא, ואף שלא אכלו עד אז עדיין לא נחשב שהחלה
71 תעניתם, ואם ירדו לאחר חצות שכבר עבר זמן האכילה ולא סעדו,
72 ישלימו.

73 מביאה המשנה מעשה בענין זה: מעשה שנתנו תענית בלוד על
74 שלא ירדו גשמים, וירדו להם גשמים קודם חצות, אמר להם רבי
75 טרפון, צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב, ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום
76 טוב, וכאז בין הערבים וקראו הלל הגדול שהוא מזמור 'הודו לאלהי
77 האלהים' (תהלים קלא), שנאמר בו (פסוק כח) 'נתן להם לכל בשר',
78 שהיא גדולתו של ה' הנותן מזון לכל בריה (פסחים קיח).

גמרא

79 שנינו במשנה: סדר תעניות האלו האמור ברביעה ראשונה.
80 מקשה הגמרא: וימנייה ממה ששנינו בברייתא, רביעה ראשונה
81 ושניה שתיהן נשנו במשנה רק לשאול בהן 'ותן טל ומטר', ועדיין
82 אין מתענים אם לא ירדו בהם גשמים, ורביעה שלישית שומנה ביז'
83 מרחשוון נאמרה להתענות אם לא ירדו בה גשמים, ודברים אלו
84 סותרים למבואר במשנה שאם לא ירדו גשמים כבר ברביעה
85 ראשונה מתענים.

86 מתרצת הגמרא: אמר רב יהודה, הכי קאמר התנא במשנה, סדר
87 תעניות האמור, אמרת נעשה, בזמן שיצאה רביעה ראשונה ושניה
88 ושלשית שכולן נכללות ברביעה אחת הנקראת 'יורה' ולא ירדו
89 גשמים, אבל ירדו גשמים ברביעה ראשונה, ודעו ולא צמחו, אי נמי
90 צמחו וחרו ונשתנו, שעלה צמח אחר תחת התבואה, מתענים
91 עליהן מיד בתפילה ובתענית.

92 הוספה בדין נשתנו הצמחים: אמר רב נחמן, מה ששנינו במשנתנו
93 שבנשתנו מתענים, הוא דוקא אם אכן נשתנו, ויתכן שתועיל
94 התפילה שיחזרו לקדמותם, אבל אם יבשו הצמחים, אף אם יבשו
95 כשהם עדיין דקים, לא יתריעו, ששוב אין תועלת בתפילה והרי
96 היא תפילת שוא.

97 מקשה הגמרא: פשיטא, הרי נשתנו תנן ולא יבשו. מתרצת הגמרא:
98 לא צריכא, דאקון – שהחלו הצמחים לעלות בקנה לאחר שיבשו,
99 והחידוש הוא, מהו דתיבא, אקנתא – העליה בקנה מילתא היא –
100 דבר תיקון הוא, ותועיל התפילה שאף שהתייבשו יחזרו
101 לצמיחתם, קמשמע לן רב נחמן שאין זה תיקון וכבר לא תועיל
102 התפילה.

103 שנינו במשנה: וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם בו' ארבעים יום
104 מתענים עליהן מפני שהיא מכת בצורת.

105 שואלת הגמרא: מאי – מדוע נקרא זה 'מכת בצורת', הרי עתה אין
106 בצורת. מבארת הגמרא: אמר רב יהודה אמר רב, כוונת המשנה
107 שהיא מכה המביאה ליד בצורת, כלומר שבטוף יבואו ליד בצורת.
108 הגמרא מבארת החילוק בין מכת בצורת למכת רעב: אמר רב
109 נחמן, נהרא אנהרא – כשבעיר אחת אין תבואה, אך ניתן להעביר
110 אליה תבואה מעיר אחרת דרך הנהר,
111

תענית דף יט עמוד ב תלמוד בבלי המבואר "שפה ברורה – עוז והדר" (ליום שני) קעז

הגמרא מביאה ברייתא בענין חסרון בגשמים: תניא, אמר רבי
אלעזר בן פרטא, מיום שתרב בית המקדש נעשו גשמים צימקון
ומועטים לעולם, שיוורדים בקושי ואינם גשמי ברכה. יש שנה
שגשמייה מרובין, ויש שנה שגשמייה מועטין. יש שנה שגשמייה יורדין
בזמן כבר בתחילת תקופת הגשמים, ויש שנה שאין גשמייה יורדין
בזמן ומאחרים.
מבאר הברייתא חילוקים אלו: שנה שגשמייה יורדין בזמן למה
הוא דומה, לעבר שנת לו רבו פרנסתו – התבואה שצריך למזונו
בשבת באחד בשבת, וטוחנה ועושה עיסה, ונמצאת העיסה נאפתה
בתיקנה, שיש די זמן לכך, וממילא גם נאכלת בתיקנה. כך גשמים
היורדים בזמנם הם פרנסה לכל השנה, ויש די זמן להצמיח ולקצור
ולעשות את כל הדרוש להכנת המזונות בתיקנם. אך שנה שאין
גשמייה יורדין בזמן למה הוא דומה, לעבר שנת לו רבו פרנסתו רק
בערב שבת, ומחמת חסרון זמן נמצאת העיסה נאפית שלא בתיקנה,
ונאכלת שלא בתיקנה. וכך בגשמים היורדים מאוחר, אין די זמן
להכין מזונות השנה בתיקנם, ונאכלים שלא בתיקנם. ושנה
שגשמייה מרובין למה הוא דומה, לעבר שנת לו רבו פרנסתו של כל
השנה בבת אחת, וטוחנה ומכירה למאכל, נמצאו ריחים מוחתות מן
הבור מה שמוחתות מן הקב – נשאר ברחיים מטחינת כור חטים,
כאותה מידה שנשאר בטחינת קב, וכן נמצאת עיסה – הקערה
שבה לשים את העיסה אוכלת מן הכור כמו שאוכלת מן הקב –
שנשאר בשוליה בצק מעיסה גדולה בבקטנה, נמצא שבמידה
גדולה ההפסד פחות בהרבה ממידה קטנה. כך גם הגשמים
שחלקם נבלע באדמה ומתייבש ברוח, נפסדים בכמות גדולה
בבקטנה, ונמצא שבגשמים מרובים נפסדים רק מעט. אך שנה
שגשמייה מועטין למה הוא דומה, לעבר שנת לו רבו פרנסתו רק
מעט מעט, וטוחן כל פעם מעט. נמצאו ריחים מוחתות
(אוכלות) מן הכור מוחתות מן הקב, ומפסיד קמח רב, וכן נמצאת
העיסה כמה שנאכלת מן הכור אוכלת מן הקב, ומפסיד בצק רב.
כך כשהגשמים מועטים, נבלע הרבה מהם באדמה ואינם
מספיקים להצמיח כראוי. דבר אחר להמשיל גשמים מרובים
ומועטים, בזמן שגשמייה מרובין למה הוא דומה, לאדם שמגביל את
המים, אם יש לו מים רבים, המים אינן כליו תוך כדי הגיבול, ונמצא
המים מגביל יפה. אך אם יש לו מים מועטין לגבול טיט רב, עד
שמביא מים נוספים המים שבתוך הטיט מתייבשים וקלים, והמים
אינו מתגביל יפה. כך הגשמים בזמן שהם מרובים יש בהם די
להצמיח אף לאחר שנבלע חלקם באדמה, אך בזמן שהם מועטים,
שנבלעים באדמה, אין בהם די להצמיח כראוי.
ברייתא המביאה מעשה בענין חסרון מי גשמים: תנו רבנן, פעם
אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים, ולא היה להם מים לשתות,
שבאותה שנה לא ירדו גשמים. הלך נקדימון בן גוריון מעשירי
ישראל אצל (אדון) [הנמון – שר] אחד, ואמר לו, הלויני שתים
עשרה מעינות מים לעולי רגלים, ואני אתן ואשיב לך שתים עשרה
עינות מים, כלומר שירדו גשמים ויתמלאו אותם מעינות במים,
ואם איני נותן לך, תריני נותן לך תמורתם שתים עשרה כפר כסף.
וקבע לו נקדימון זמן להשיבם עד יום מסיום. כיון שהגיע הזמן ולא
ירדו גשמים, בשחרית שלח לו ההגמון, שגר ושלח לו או מים או
מעות שיש לו בדרך תמורת המים. שלח נקדימון לומר לו, עדיין יש
לי זמן, שכל היום כולו שלי הוא להשיב. בצחקים – בזמן מנחה
גדולה שלח לו ההגמון שוב, שגר לו או מים או מעות שיש לי בדרך.
שלח לו נקדימון, עדיין יש לי שעות ביום. במנחה – בזמן מנחה
קטנה שלח לו ההגמון, שגר לו מים או מעות שיש לי בדרך. שלח לו
נקדימון, עדיין יש לי שעות ביום. לנגל עליו אותו (אדון) [הנמון],
ואמר, וכי כל השנה כולה לא ירדו גשמים

זו רק בצורתה. אך מדינתא אמרינתא – אם במדינה זו אין תבואה,
וניתן להביא רק בחמורים ממדינה אחרת, זהו בפנא (רעב) הקשה
מבצורת. שלא ניתן להביא כפי הצורך.
חילוק נוסף בין בצורת לרעב: ואמר רבי חנינא, אם נמכרת סאה
חטים בסלע שזה ביוקר, שמצויות בצמצום, ושביחא, זו בצורתא
ולא רעב. ואם נמכרת אפילו ארבעה בסלע שזה בזול, ולא שביחא,
זהו בפנא.
הוספה בענין התעניות שמתענים על הבצורת: אמר רבי יוחנן, לא
שנו שמתענים רק אם לא ירדו גשמים בשלשת הרביעות
הראשונות, אלא בזמן שהמעות בזול, כלומר שהן מצויות, ורק
הפירות ביוקר, אבל מעות ביוקר, שאינן מצויות, ופירות בזול,
מתריעין עליה מיד, שאין במה לקנות הפירות. דאמר רבי יוחנן,
נהירנא וזוכר אני, כך הווי קיימי החטים ארבעה סאין בסלע, והווי
נפיש נפיש כפן – והווי אנשים מרובים נפוחים מחמת רעב
במדינתא, מדינות איסר לקנות בו החטים.
שנינו במשנה: ירדו לצמחין אבל לא לאילן.
מקשה הגמרא: בשלמא שהמטר מועיל לצמחים ולא לאילן,
משפחת לה דאיתא ניהא ולא איתא רויא – בבחת ולא בכח, שמועיל
רק לפירות ולתבואה (לעיל 18), וכן לאילן ולא לצמחין, מצינו דאיתא
רויא ולא איתא ניהא, שמועיל רק לאילנות (שם), ולצמחים מדיק.
וכן לזה ולזה, אבל לא לבורות ולא לשיחין ומערות, שאינו ממלא
אותם די מים לשתיה, משפחת לה דאיתא רויא וניהא – שיוור בכח
ובנחת, ומועיל לצמחים ולאילנות, מיהו טובא למלא הבורות כפי
הצורך לא איתא. אלא הא דתניא בברייתא, ירדו לבורות לשיחין
ומערות, אבל לא לזה ולזה – לצמחים ולאילנות, היכי משפחת
לה, הרי אם יורדים נחת מועילים לצמחים, ואם יורדים בכח
מועילים לאילנות. מתרצת הגמרא: דאיתא בשפירכא – בכח
גדול מדאי, שאף לאילנות אינו טוב.
הגמרא מביאה ברייתא המבאר זמני התרעה על צרות: תנו רבנן,
מתריעין על האילנות שלא גדלו מחסרון גשמים בפסח (ובימי)
הפסח, שהוא זמן צמיחת האילנות, ואם יחסרו אז הגשמים
יתקלקלו לגמרי. ועל הבורות ושיחין ומערות שלא נתמלאו די
הצורך, מתריעים אפילו בפסח הקטן (וסוכות) שימות החמה הם,
כיון שהזרעים והבהמות צריכים לכך. (ועל כולן אם) [ואם] אין להן
מים לשתות מחסרון גשמים, מתריעין עליהן מיד. ואיזהו מיד שלהן,
ימים שני וחמישי, ושני שאחריהם. ועל כולן אין מתריעין עליהן אלא
כשאירעו באספקריא – במלכות שלחן.
אופנים שמתריעים בצרות אחרות: ואספקריא – מחלה הנתלת כפי
אדם, בזמן שמתפשטת למקומות אחרים ויש בה מיתה לחולים בה,
מתריעין עליה, ובזמן שאין בה מיתה, אין מתריעין עליה. ומתריעין
על ביאת המזכא – מין ארבה המכילה התבואה, אף בכל שהוא,
שירדע שיבואו הרבה מהם. רבי שמעון בן אלעזר אומר, אף על
ההנב מתריעים בכל שהוא.
ברייתא נוספת בענין זה: תנו רבנן, מתריעין על האילנות בשאר שני
שבוע – שנות השמיטה, שאינן שמיטה, אך לא בשנת השמיטה
שהאילנות הפקר. ועל הבורות ועל השיחין ועל המערות מתריעים
אפילו בשביעית, שנצרכים מימיהם לשתיה. רבן שמעון בן גמליאל
אומר, אף על האילנות מתריעים בשביעית, מפני שיש בהן פרנסה
[מאכל] לעניים הניזונים מן ההפקר.
ברייתא המביאה דעת רבן שמעון בן גמליאל באופן אחר: תניא
אידה, מתריעין על האילנות בשאר שני שבוע, על הבורות, על
השיחין ועל המערות אפילו בשביעית. רבן שמעון בן גמליאל אומר,
אף על (האילנות מתריעין על) הפסחין – תבואה וקטניות שגדלו
מאליהם מתריעים בשביעית, אף שאינם חשובים כאלו שנזרעו,
מפני שיש בהן פרנסה לעניים.